

De hoogte van pensioenen bij een onafgebroken dienstverband

DRS. P.J. BESSELING*

Nadat de Commissie Pensioenen van de Stichting van de Arbeid eind vorig jaar kwam met het Vierde interimrapport inzake het pensioenvraagstuk over de pensioenen in de particuliere sector, is onlangs het eindrapport verschenen van de Commissie-Bosman over de ambtenarenpensioenen. In beide rapporten worden voorstellen gedaan tot wijziging van de pensioenvoorzieningen in Nederland. In dit artikel worden enkele belangrijke aspecten van de bestaande pensioenregelingen besproken die als uitgangspunten kunnen dienen voor de discussie over de gedane voorstellen. Eerst komen aan de orde de hoogte van het pensioen voor de gehuwde man en de afwijkingen daarvan voor vrouwen en ongehuwden. In de tweede plaats wordt aandacht besteed aan de systemen van pensioenindexering. Eén van de conclusies is dat het netto pensioeninkomen, met name voor de laagste-inkomenstrekkers, ten opzichte van het eindloon in de laatste decennia aanzienlijk is gestegen, dikwijls tot ver boven de norm van 70% van het eindloon.

Inleiding

De komende jaren zullen voor de ontwikkeling van de pensioenverzekering van groot belang zijn. Onlangs is het eindrapport van de Commissie-Bosman gereedgekomen 1). In dit rapport wordt een aantal voorstellen gedaan met betrekking tot de ambtenarenpensioenen. Een ander discussiepunt voor de komende jaren is het werk van de Commissie Pensioenen van de Stichting van de Arbeid. Deze commissie hoopt over niet al te lange tijd haar advies over een te creëren Pensioenwet werknemers gereed te hebben 2). In dit advies zullen voorstellen worden gedaan om te komen tot een verplichte aanvullende pensioenverzekering voor alle werknemers in Nederland.

De gewenste hoogte van het bereikbare pensioen is één van de centrale thema's in deze discussies 3). Enkel een AOW-uitkering als ouderdomspensioen betekent voor zeer velen een drastische inkomensdaling bij de overgang van de actieve naar de post-actieve levensfase. Een aanvulling op dit basispensioen is voor velen dan ook nodig. Het aanvullen van de AOW-uitkering tot een gewenst niveau met behulp van individuele besparingen of een individuele levensverzekering is zeer moeilijk, zo niet onmogelijk. De belangrijkste oorzaak daarvan is het onvoorzienbare karakter van de ontwikkeling van inflatie en rente. Om te voorkomen dat de waarde van een spaarpot voor de oude dag wordt aangetast — in perioden waarin de inflatie onverwacht hoog is — is het nodig dat een bedrijf of een bedrijfstak zich garant stelt voor het pensioen. Dit geeft bestaansrecht aan de ca. 1.200 pensioenfondsen en de ca. 20.000 collectieve levensverzekeringscontracten. De hoogte van het aanvullende pensioen en de lasten die hiermee gepaard gaan, nopen daarom tot een collectieve keuze tussen het niveau van het inkomen gedurende de actieve en gedurende de post-actieve periode.

„Hoe groot is de behoefte aan sociale zekerheid”, vroeg Veldkamp zich eens af. Wat betreft de behoefte aan sociale zekerheid voor de oude dag is ons slechts één enquête bekend, t.w. van de EG 4). Daaruit blijkt dat 14% van de werkende bevolking van Nederland met ongerustheid denkt aan de dag waarop zij met pensioen zullen gaan, en 53% met tevreden-

heid. (Voor de EG als geheel zijn beide percentages resp. 29 en 39). Helaas biedt dit resultaat weinig aanknopingspunten voor beleid. Met een zekere vrijmoedigheid zou men eruit kunnen concluderen dat een groot deel van de Nederlandse werknemers van mening is dat het uitzicht heeft op een pensioen van voldoende hoogte.

Maar daarmee is nog niet duidelijk hoe hoog een aanvaardbaar pensioen zou moeten zijn. Om toch enig inzicht hierin te krijgen heeft een werkgroep uit de Commissie-Bosman de reglementen van een groot aantal pensioenfondsen in Nederland vergeleken. Op deze wijze werd enige duidelijkheid verkregen over het bereikbare pensioen voor ruim twee miljoen verzekerden 5). De afweging door werkgevers en

* Wetenschappelijk medewerker van het Centraal Planbureau. A.C. Verzaal maakte de berekeningen voor dit artikel.

1) *Eindrapport van de Studiecommissie pensioenvoorzieningen ambtenaren en met hen gelijkgestelden*, 's-Gravenhage, juli 1980.

2) Commissie Pensioenen, *Vierde interimrapport inzake het pensioenvraagstuk*, Stichting van de Arbeid, Den Haag, december 1979. Zie voor een samenvatting: P. J. C. van Eekelen en J. B. Kuné, *Haalt de Pensioenwet werknemers 1984?*, *ESB*, 7 mei 1980.

3) Het bereikbare pensioen is gedefinieerd als het pensioen dat een werknemer zal ontvangen wanneer hij gedurende zijn gehele diensttijd deelnemer is geweest in een en dezelfde regeling. De feitelijk uitgekeerde pensioenen zullen voorlopig geringer zijn dan de bereikbare pensioenen omdat nog veel regelingen tamelijk jong zijn en vanwege pensioenverlies bij wisseling van pensioenfondsen. Het ligt in de bedoeling dat de Pensioenwet werknemers dit pensioenverlies bij wisseling van pensioenfonds zal uitbannen, hetgeen onder meer een belemmering voor de arbeidsmobiliteit zal wegnemen. In dit artikel zal op deze materie niet verder worden ingegaan.

4) EG, *De werkende bevolking en de perspectieven van de pensionering*, Brussel, 1978.

5) P.J. Besseling en H.M.J. Scheepers, *Pensioenregelingen in Nederland*, 's-Gravenhage, 1980 (te verschijnen bij de Staatsuitgeverij). Afgezien van het ABP werden 44 pensioenregelingen onderzocht met 1,2 mln. verzekerden, voor/door wie in 1977 f. 4,6 mrd. werd bijgedragen. Ter vergelijking: onder toezicht van de Verzekeringskamer staan 1200 fondsen met 2 mln. verzekerden, voor/door wie in 1977 f. 6,4 mrd. werd bijgedragen. Deze 44 regelingen werden op tal van punten vergeleken met die van het ABP, een fonds dat 0,9 mln. verzekerden telt, voor/door wie in 1977 f. 6,8 mrd. werd bijgedragen.

werknemers die bij de totstandkoming van deze regelingen heeft plaatsgevonden, vormt derhalve de basis voor de beantwoording van de hierboven gestelde vraag.

Achtereenvolgens komen ter sprake het bereikbare pensioen voor gehuwde mannen, verschillen in het bereikbare pensioen naar geslacht en burgerlijke staat, en de aanpassingsystematiek van ingegane pensioenen. Telkens worden de resultaten van het onderzoek ter zake kort samengevat en van kanttekeningen voorzien. De vraag of de kosten van de gehele pensioenvoorziening in de toekomst nog op te brengen zullen zijn, met name met het oog op de na het jaar 2000 verslechterende verhouding tussen het aantal gepensioneerden en het aantal actieven, komt niet aan de orde 6).

Het bereikbare pensioen voor gehuwde mannen

De 70%-norm

De regeling voor het overheids personeel is sinds 1922 gebaseerd op het uitgangspunt dat het pensioeninkomen, na veertig dienstjaren, 70% dient te zijn van het eindloon 7). Dit uitgangspunt heeft in Nederland de toon aangegeven. Anno 1980 kunnen we constateren dat de eindloonregelingen reeds drie kwart van alle deelnemers in pensioenregelingen bestrijken. Het restant bestaat uit regelingen die uitgaan van vaste bedragen (het pensioen is een voor ieder gelijk bedrag, ongeacht de hoogte van het salaris), van het gemiddeld salaris (het pensioen is een percentage van het gemiddelde gedurende de gehele actieve periode verdiende salaris) en van de beschikbare premie (het pensioen wordt voor elke deelnemer afzonderlijk actuarieel berekend uit de feitelijk betaalde premie). Bij de eindloonregelingen ligt het bereikbare resultaat meestentijds om en nabij de 70%. Maar ook voor degenen die deelnemen in een andersoortige regeling is het bereikbare pensioen vaak de facto 70% van het eindloon. Kortom, de 70%-norm is aanvaard. Het onderzoek heeft echter laten zien dat deze conclusie een zekere nuancering behoeft.

Tabel 1 geeft voor drie salarisniveaus een overzicht van de bereikbare bruto pensioenresultaten volgens 27 eindloonregelingen. Het bruto pensioenresultaat is gedefinieerd als het bruto pensioeninkomen (incl. AOW) op het moment van pensioneren, uitgedrukt in procenten van het laatst verdiende bruto pensioengevende salaris. Het bereikbare bruto pensioenresultaat is afhankelijk van vier factoren, te weten: het maximum aantal dienstjaren, de definitie van pensioengrondslag, de mate waarin rekening wordt gehouden met de AOW en het pensioentarief.

Tabel 1. Bruto pensioenresultaten van 27 eindloonregelingen, op drie salarisniveaus a)

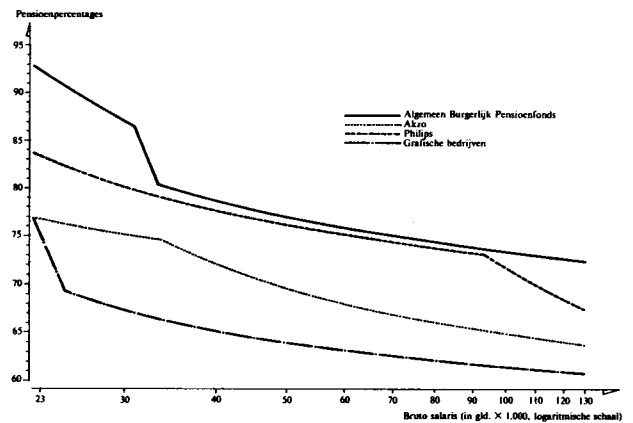
Pensioenresultaat in procenten van het eindloon	Minimumloon		Salaris van f. 40.000		Salaris van f. 100.000			
	aantal fondsen	aantal deelnemers (x 1.000)	Pensioenresultaat in procenten van het eindloon	aantal fondsen	aantal deelnemers (x 1.000)	Pensioenresultaat in procenten van het eindloon	aantal fondsen	aantal deelnemers (x 1.000)
>85	5	48	>80	3	26	>70	5	36
85	3	9	70 - 80	11	177	70	5	16
77 - 85	7	150	70	9	316	60 - 70	12	183
77	12	340	<70	4	28	<60	2	23
	27	547		27	547		24	258
						Uitgezonderd b)	3	289
							27	547

a) Onder de 45 onderzochte regelingen bevonden zich 33 eindloonregelingen. In deze tabel zijn 27 eindloonregelingen uit de marktsector opgenomen. De bruto pensioenresultaten van de zes eindloonregelingen uit de publieke sector laten zich als volgt benaderen: op het niveau van het minimumloon 93%, op het niveau van f. 40.000 79% en op het niveau van f. 100.000 74%.

b) Uitgezonderd omdat deze drie regelingen expliciet een pensioenmaximum bij een salaris van ca. f. 65.000 hanteren.

Op het niveau van het minimumloon is 77% het laagste pensioenresultaat dat we in tabel 1 aantreffen. Dit percentage correspondeert met de verhouding tussen de bruto AOW-uitkering voor gehuwden en het bruto minimumloon. Blijkbaar geven 12 van de 27 regelingen op dit salarisniveau geen aanvulling op de AOW. Vooral kleinere fondsen geven wel een aanvullend pensioen aan deelnemers met een minimumloon. Voor deelnemers met een eindloon van f. 40.000 is het bereikbare pensioenresultaat doorgaans 70% of iets meer. Op het niveau van f. 100.000 ligt het pensioenresultaat door de bank genomen tussen de 60% en 70%. Kortom, als rekening wordt gehouden met alle elementen van de pensioenregeling die op het bereikbare pensioenresultaat van invloed zijn — en dat is niet alleen het pensioentarief —, dan blijken er nauwelijks strikte 70%-regelingen te bestaan. Bij de meeste regelingen neemt het bereikbare pensioenresultaat af naarmate het inkomen hoger is, m.a.w. de pensioenresultaten zijn vaak degressief. Figuur 1 illustreert dit aan de hand van de bereikbare bruto pensioenresultaten volgens vier eindloonregelingen, waaronder die van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP). Evenals in tabel 1 gaat het in figuur 1 om het bruto pensioenresultaat voor een gehuwde man met een volledig aantal dienstjaren, naar de situatie per 1 januari 1979. De regeling van AKZO is gekozen, omdat deze regeling op het punt van de bruto pensioenresultaten representatief is voor de 27 eindloonregelingen uit tabel 1. De regeling van Philips is op dit punt genereuzer; de regeling van het Bedrijfstakpensioenfonds Grafische Bedrijven (regeling C) biedt een lager bruto pensioenresultaat.

Figuur 1. Bruto pensioenresultaten a)

a) Het bruto pensioenresultaat is gedefinieerd als het bruto pensioen (incl. AOW) in procenten van het laatst verdiende pensioengevende bruto salaris, voor een gehuwde man met een volledig aantal dienstjaren, naar de situatie per 1 januari 1979. Zie voor grafieken van andere fondsen en voor een toelichting op de gehanteerde rekenmethode: P. J. Besseling en H. M. J. Scheepers. *Pensioenregelingen in Nederland*, 's-Gravenhage, 1980.

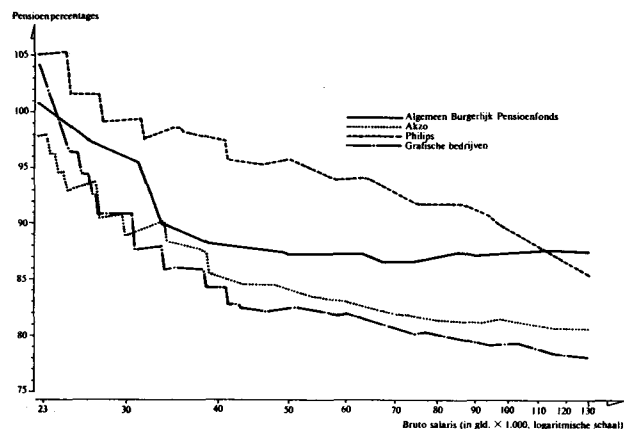
Figuur 2 geeft de bijbehorende bereikbare netto pensioenresultaten. Bij vergelijking met figuur 1 vallen twee zaken op. Ten eerste valt op dat de netto resultaten aanmerkelijk hoger zijn dan de bruto resultaten. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat de gepensioneerde een lager gemiddeld belastingtarief heeft en (bijna) geen sociale-verzekeringpremies en geen pensioenpremie meer hoeft te betalen. Ten tweede valt op dat het verschil tussen bruto en netto resultaten niet voor elke

6) Pensioenpremies worden tot nu toe niet tot de „collectieve druk” gerekend. Komt er eenmaal een Pensioenwet werknemers, dan ligt het voor de hand dit alsnog te doen.

7) Ten tijde van invoering van de AOW in 1957 is dit uitgangspunt voor het overheids personeel overigens verhoogd tot „70% van het eindloon + 1/5 deel van het AOW-bedrag”. Kortheidshalve zullen in dit artikel de woorden „eindloon” en „laatst salaris” gebruikt worden als synoniem voor „laatst verdiende pensioengevende salaris”.

regeling even groot is omdat de premies niet in alle sectoren even hoog zijn.

Figuur 2. Netto pensioenresultaten a)

a) Het netto pensioenresultaat is gedefinieerd als het netto pensioen (incl. AOW) in procenten van het laatst verdiende pensioengevende netto salaris, voor een gehuwde man met een volledig aantal dienstjaren, naar de situatie per 1 januari 1979.

Ter rechtvaardiging van de waargenomen degressie kan overigens een drietal argumenten worden aangevoerd. Ten eerste kan iemand met een hoger inkomen geacht worden op individuele basis een bepaald bedrag voor de oudedag te reserveren, bijvoorbeeld door het aflossen van een hypotheek. Ten tweede bestaat de groep verzekerden met een hoog eindloon vooral uit mensen die een meer dan gemiddelde carrière achter de rug hebben. En hoe steiler de carrière, hoe gunstiger het „pensioenrendement” (de verhouding pensioensom/premiesom over het gehele leven) voor een deelnemer in een eindloosregeling. In verhouding tot het uiteindelijke pensioen heeft een carrièremaker namelijk aan het begin van zijn loopbaan, toen zijn salaris nog laag was, weinig premie betaald. Het is vrijwel ondoenlijk verschillen in pensioenrendement die het gevolg zijn van verschillen in carrièrepatroon, volledig teniet te doen. Een lager pensioenpercentage voor mensen met een hoog eindloon kan daarom dienen als een — wel heel globale — correctie. Voor het derde argument moeten we kijken naar het netto pensioenresultaat, dat wil zeggen het netto pensioeninkomen (incl. AOW) in procenten van het netto eindloon. Het is mogelijk dat een voor ieder gelijk bruto pensioenresultaat van bijvoorbeeld 70% tot zeer ongelijke netto pensioenresultaten leidt. Om preciezer te zijn: de netto pensioenresultaten zouden kunnen oplopen naarmate het inkomen hoger is. Dit verschijnsel doet zich voor indien er sprake is van een sterke progressie in het geheel van belastingen, sociale-verzekeringpremies en pensioenpremie.

Mede op basis van de resultaten van dit vergelijkende onderzoek heeft de Commissie-Bosman aanbevolen de overheidsregelingen zodanig aan te passen — door verhoging van de AOW-inbouw tot 100% en door een andere formulering van het pensioentaxtarief — dat het bereikbare pensioenresultaat voor de lagere inkomens meer dan 70% zal zijn en voor de hogere inkomens iets minder dan 70%. De Commissie Pensioenen van de Stichting van de Arbeid heeft op dit moment nog twee varianten in discussie. Een strikte 70%-regeling en een regeling met een degressief verloopend bruto pensioenresultaat dat gemiddeld genomen iets lager is dan 70%. Overigens wordt bij beide varianten een maximum pensioengevend salaris voorgesteld ter hoogte van de maximum uitkeringsgrens voor de werknemersverzekeringen (momenteel ca. f. 62.000).

Veranderde omstandigheden gedurende de afgelopen decennia

Bestudering van de netto pensioenresultaten brengt nog iets

anders aan het licht. Door verhoging van vooral de sociale-verzekeringpremiedruk zijn de bereikbare netto pensioenresultaten langzaam maar zeker verhoogd.

Nemen we als voorbeeld het bruto-netto-traject in de metaalnijverheid. Voor een modale werknemer in deze sector zou in 1970 een bruto inkomenseruggang op het moment van pensioneren ter grootte van 30% een netto inkomenseruggang van 14,8% hebben betekend. Bijna 10 jaar later, in 1979, is de bijbehorende teruggang in het netto inkomen op het moment van pensioneren 11,2% geworden. Vergelijkbare berekeningen voor andere inkomensniveaus en andere bedrijfstakken wijzen in dezelfde richting. Telkens blijkt het bereikbare netto pensioenresultaat in tien jaar tijd met drie à vijf procentpunten te zijn opgelopen. Dit heeft er mede toe geleid dat voor een reeks fondsen het bereikbare netto pensioen — voor een deel van de verzekerden — momenteel hoger is dan het netto eindloon (zie figuur 2). Voor een enkel fonds geldt dit zelfs nog op het niveau van het modale inkomen.

De 70%-norm heeft de afgelopen tien jaar, en ook daarvoor, blijkbaar tot een steeds hoger wordend netto resultaat geleid. En wel als gevolg van ontwikkelingen die buiten de pensioensfeer liggen, t.w. het oplopen van de sociale-verzekeringpremiedruk en het toenemen van de progressie in de loon- en inkomstenbelasting. Men kan zich daarom afvragen of de 70%-norm inmiddels niet bovenmatig is geworden.

Verschillen naar geslacht en burgerlijke staat

Ongehuwden

Omdat de AOW-uitkering voor een ongehuwde ongeveer 70% bedraagt van de gehuwdenuitkering — per jaar respectievelijk f. 13.295 en f. 19.080 per 1 januari 1980 — is het bereikbare totale pensioeninkomen voor een ongehuwde in vele gevallen lager dan dat voor een gehuwde.

Een kwart van de 44 onderzochte regelingen in de particuliere sector (met 35% van de deelnemers) houdt formeel geen rekening met de AOW, noch door middel van inbouw, noch door middel van een of andere franchise. De vaste-bedragenregelingen behoren tot deze groep. Bij deze regelingen is het bereikbare aanvullende pensioen bijvoorbeeld f. 4.000: een voor ieder gelijk bedrag, ongeacht de hoogte van het salaris maar ook ongeacht de burgerlijke staat. Het gevolg is dat het totale bereikbare pensioeninkomen voor een ongehuwde f. 5.785 lager is dan voor een gehuwde, omdat de AOW-uitkering zoveel lager is.

Een derde van de regelingen (met 35% van de deelnemers) vult in beginsel de AOW-uitkering voor gehuwden aan tot het gewenste niveau, ongeacht de burgerlijke staat. Ook hier heeft dat dus weer tot gevolg dat het totale bereikbare pensioeninkomen voor een ongehuwde f. 5.785 lager is dan dat voor een gehuwde.

De resterende regelingen gaan bij de berekening van het aanvullende pensioen in principe uit van de AOW-uitkering die men feitelijk ontvangt. In dit geval is het totale pensioeninkomen voor een gehuwde en voor een ongehuwde gelijk omdat het aanvullende deel voor een ongehuwde f. 5.785 hoger is.

De ABP-wet gaat ook van dit principe uit. Zelfs indien een gepensioneerd ambtenaar op tachtigjarige leeftijd weduwnaar wordt behoudt hij (vrijwel) hetzelfde pensioeninkomen, omdat de verandering van de AOW-uitkering (vrijwel) wordt gecompenseerd in het ABP-deel.

Al met al valt niet te ontkomen aan de conclusie dat in de praktijk geen eensluidende aanpak bestaat van de berekening van pensioenen voor ongehuwden.

Ook bij dit vraagstuk willen we weer enkele kanttekeningen maken.

- Het compenseren van het verschil in de AOW-uitkering is bepaald niet goedkoop. Zou de ABP-wet het verschil dat de AOW maakt niet hebben gladgestreken, dan waren de

uitkeringen van het ABP in 1977 8 à 9% lager geweest 8).

- Het is voor een fonds ook administratief eenvoudiger om bij de berekening van het aanvullende deel een onderscheid tussen gehuwden en ongehuwden achterwege te laten.
- Anderzijds kunnen we opmerken dat ongehuwden voor een fonds toch al „goedkoop” zijn, omdat zij geen weduwen of wezen zullen nalaten (tenzij het gescheiden mannen betreft).
- Bij niet compenseren is bovendien het bereikbare pensioen voor ongehuwden een vast bedrag, nl. f. 5.785, lager dan het bereikbare pensioen voor gehuwden. Dat wil zeggen dat, indien het bereikbare pensioenresultaat voor elke gehuwde 70% zou zijn, het bereikbare pensioenresultaat voor een ongehuwde op het salarisniveau van f. 30.000 50% is. Op het salarisniveau van f. 60.000 is het bereikbare pensioenresultaat voor een ongehuwde dan echter 60%. Een nogal forse progressie in het pensioenresultaat van ongehuwden.
- Ten slotte wordt wel betoogd dat bij de vaststelling van het pensioen geen onderscheid mag worden gemaakt naar burgerlijke staat, omdat pensioen uitgesteld loon is bij de vaststelling waarvan ook niet gediscrimineerd wordt. Het probleem met dit argument is dat het op twee manieren kan worden gebruikt. Men kan er de gevolgtrekking aan verbinden dat bij de vaststelling van het totale pensioen geen onderscheid mag worden gemaakt. Maar met evenveel recht kan men stellen dat het aanvullende deel, dat per slot van rekening ten laste van het fonds komt, gelijk behoort te zijn.

Overzien we de gemaakte kanttekeningen dan kunnen we niet anders dan constateren dat een nadere beschouwing geen uitsluitsel geeft over de vraag of een differentiatie naar burgerlijke staat de voorkeur verdient of niet. Wel kunnen we concluderen dat, als men onderscheid wil maken tussen het bereikbare totale pensioeninkomen van gehuwden en van ongehuwden, het beter is het verschil van f. 5.785 los te laten. Dit verschil leidt immers tot aanvechtbare verhoudingen binnen de groep van ongehuwden (zie de vierde kanttekening).

In plaats daarvan zou men een specifieke ongehuwdennorm kunnen invoeren. Het bereikbare totale pensioeninkomen voor een ongehuwde zou bijvoorbeeld 70% of 80% kunnen zijn van dat voor een gehuwde. Een dergelijke ongehuwdennorm komt, voor zover wij weten, momenteel niet voor.

Gehuwde vrouwen

Vrouwen nemen in diverse regelingen een bijzondere positie in. In een enkele regeling in negatieve zin omdat gehuwde vrouwen zijn uitgesloten 9). Waarschijnlijk zou het merendeel van de werkende gehuwde vrouwen, de jongeren vooral, daar niet zo rouwig om zijn, gezien bijvoorbeeld de vele verzoeken om afkoop bij de andere fondsen.

In veel, meestal kleinere, regelingen onderscheiden de bepalingen ten aanzien van vrouwen zich in positieve zin, omdat het ouderdomspensioen voor hen op zestigjarige leeftijd of daaromtrent ingaat (50% van de regelingen in de particuliere sector, met 25% van de deelnemers). In het kader van dit artikel is deze constatering van belang omdat een en ander gevolgen kan hebben voor de hoogte van het pensioen. De helft van de betreffende regelingen zorgt ervoor dat het geringer aantal bereikbare dienstjaren niet merkbaar is in het bereikbare pensioen. Het pensioenrecht per dienstjaar is bij deze regelingen voor vrouwen hoger dan voor mannen. Bij de andere helft is als gevolg van de lagere pensioenleeftijd het bereikbare pensioen voor vrouwen lager dan voor mannen. Hier past de kanttekening dat een lagere pensioenleeftijd nogal kostbaar is. Terwijl de looptijd van het pensioen langer is, is de duur van de premiebetaling korter. Bovendien vereist een lagere pensioenleeftijd een extra voorziening die het gemis

van een AOW-uitkering, tot het bereiken van de vijftenzestigjarige leeftijd, compenseert.

Ten aanzien van de eerder beschreven AOW-problematiek worden gehuwde vrouwen meestal gelijkgesteld met ongehuwden. Wanneer ongehuwden een hoger aanvullend pensioen ontvangen dan gehuwden, delen gehuwde vrouwen doorgaans in deze faciliteit. Dat is weinig principieel, want het ligt meer voor de hand gehuwde vrouwen gelijk te stellen met gehuwde mannen. Overigens was de gelijkstelling van gehuwde vrouwen met ongehuwden niet erg kostbaar, daar het aantal werkende gehuwde vrouwen tot nu toe immers gering was. De achtergrond zal wel zijn dat de gehuwde vrouwen, evenals ongehuwden, niet ten laste van de weduwen- en wezenvoorziening komen. Zou een pensioenfonds een weduwnaarspensioen invoeren van hetzelfde kaliber als het weduwnpensioen, hetgeen nu slechts sporadisch voorkomt, dan valt dit argument uiteraard weg.

Zeer principieel zijn de bepalingen van de ABP-wet. Basisgedachte daarin is dat bij „samenvallende diensttijd” (indien beide gelijktijdig verzekerd zijn bij een fonds dat formeel rekening houdt met de AOW), de AOW-uitkering slechts bij één van beiden mag worden ingecalculereerd, en wel bij de man omdat formeel de gehele AOW-gehuwden-uitkering toevalt aan de man 10). Op deze wijze wordt bewerkstelligd dat het gezamenlijk totaal pensioen 70% (of daaromtrent) van het gezamenlijk eindloon bedraagt. In de particuliere sector is dit nimmer het geval omdat bij beiden op enigerlei wijze de AOW-uitkering wordt ingecalculereerd, terwijl het paar in werkelijkheid maar één AOW-uitkering ontvangt.

Het rapport van de Commissie-Bosman bevat geen specifieke aanbevelingen op het gebied van de pensioenberekening voor ongehuwden en voor gehuwde vrouwen. De Commissie Pensioenen van de Stichting van de Arbeid zal zich binnenkort met dit aspect van de toekomstige Pensioenwet werknemers gaan bezighouden.

Aanpassingen van het pensioen

Tot nu toe is slechts gesproken over de aanvaardbaarheid van het pensioen op het moment van ingang van het pensioen. Wat gebeurt er daarna? Blijft de bereikte verhouding tussen post-actief en actief inkomen gehandhaafd? Een simpel cijferbeeld kan het belang van een nauwkeurige aanpassings-systematiek illustreren. Stel dat iemand op het moment van pensioneren een pensioen heeft dat 70% bedraagt van het eindloon, en de verhoging van het pensioen blijft jaarlijks slechts één procentpunt achter bij de verhoging van het loon waarvan dit pensioen is afgeleid. Dan zal na vijftien jaar (de gemiddelde looptijd van ouderdomspensioenen) het pensioenresultaat gedaald zijn tot 60,3%.

De reglementen spreken meestal van het voornemen de ingegane pensioenen aan te passen aan een prijsindex. De stellige indruk bestaat dat deze voornemens, zeker de laatste jaren, ook in daden zijn omgezet. Voor een juiste beoordeling van de waardevermindering is het wederom nodig het totale pensioeninkomen gesplitst te denken in het AOW-gedeelte en het aanvullende gedeelte. Slechts het aanvullende gedeelte komt ten laste van het fonds. En dit aanvullende gedeelte wordt gewoonlijk door het fonds aangepast aan een prijsindex. Te zamen met de welvaartsvast AOW-uitkering ontstaat zo een gedifferentieerd beeld. Het totale pensioen van de laagste inkomensgroep zal vrijwel welvaartsvast zijn, omdat

8) Op basis van ABP, *Statistiek pensioenen 1977*, Heerlen, 1978.

9) Omdat de pensioenregelingen officieel nog niet tot de sociale verzekeringen worden gerekend, lijkt een dergelijke bepaling niet in strijd met de EG-richtlijn inzake gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van de sociale zekerheid. Althans niet naar de letter, wel naar de geest.

10) De vraag is of de ABP-wet op dit punt moet worden gewijzigd indien in de toekomst de gehuwde man en de gehuwde vrouw elk recht zouden krijgen op de helft van wat nu nog bekend staat als de gehuwdenuitkering.

voor hen de AOW zo'n belangrijke rol speelt. Het totale pensioen van de hogere inkomensgroepen zal meer neigen naar waardevastheid, omdat voor hen het aanvullende deel zo'n groot gewicht in de schaal legt.

De bekende welvaarts vaste aanpassing van de ambtelijke pensioenen geschiedt volgens een andere methode. Het totale pensioeninkomen wordt verhoogd overeenkomstig de wijziging van het salaris waarvan dit pensioen is afgeleid. Ter bepaling van het ABP-deel wordt vervolgens de AOW-inbouw afgetrokken.

Waardevastheid van het aanvullende pensioen wordt blijken de reglementen momenteel in de particuliere sector aanvaardbaar geacht. De inhoud van de waardevastheid wijkt in twee opzichten af van het aanpassingssysteem voor de ambtelijke pensioenen. De hoogte van de aanpassing is niet gerelateerd aan de loonontwikkeling maar aan de prijsontwikkeling, en het aangrijpingspunt voor de aanpassing wordt niet gevormd door het totale pensioen maar door het aanvullende deel. Een vergelijking van beide systemen leidt tot de volgende opmerkingen.

In de eerste plaats is er het punt van de welvaarts vastheid versus de waardevastheid. Waardevastheid was in het verleden goedkoper omdat de prijsstijging achterbleef bij de bruto loonstijging. Het is de vraag of dat laatste in de toekomst zo zal blijven. Nog sterker: alles wijst erop dat gedurende een aantal jaren de bruto loonstijging lager zal zijn dan de prijsstijging (voor ambtenaren is dat nu reeds het geval). Dan zijn er twee mogelijkheden. Ofwel de fondsen handhaven gedurende deze jaren de waarde-aanpassing en zijn duurder uit, ofwel — en dat is waarschijnlijker — ze passen de pensioenen uit solidariteitsoverwegingen aan aan de bruto loonstijging in die jaren waarin de bruto loonstijging geringer is. Dan ontstaat de ongewenste situatie dat de pensioenen in de jaren waarin de bruto loonstijging het laagst is de lonen volgen, en in de jaren waarin de prijsstijging het laagst is de prijzen volgen. Over een langere periode heeft dit tot gevolg dat pensioenen achterblijven bij lonen en prijzen.

In de tweede plaats is er het punt van aanpassing van het totale pensioen of van het aanvullende deel. Aanpassing van het aanvullende deel is administratief eenvoudiger en voor het fonds beter te calculeren. Uit inkomenspolitiek oogpunt heeft het echter beperkingen. Nivellerende of denivellerende maatregelen die voor het actieve personeel worden overeengekomen — vloeren en plafonds in de prijscompensatie, optrekking van het minimumloon enz. — kunnen moeilijk in de pensioenaanpassing tot uitdrukking worden gebracht. Tot op heden was dat niet zo'n ramp. De feitelijk uitgekeerde pensioenen zijn bijna allemaal zeer laag, omdat de regelingen nog zo jong zijn. Maar naarmate de regelingen meer en meer volgroeid raken (en verbeterd worden), zal er een grotere diversiteit in de inkomens van de gepensioneerden ontstaan. En daarmee zal, uit inkomenspolitieke overwegingen, de behoefte toenemen aan een nauwkeurig aanpassingssysteem.

Op grond van argumenten als bovenstaande kwam de Commissie-Bosman tot de slotsom dat het voor ambtenaren geldende welvaarts vaste aanpassingssysteem dient te worden gehandhaafd. De Commissie Pensioenen van de Stichting van de Arbeid heeft zich van meet af aan op het standpunt gesteld dat „de pensioenen ten minste waardevast” moeten zijn. Een gedetailleerde uitwerking hiervan moet nog plaatsvinden.

Samenvatting en conclusies

Bestudering van bestaande regelingen in de particuliere sector wijst uit, dat de 70%-norm voor het pensioen aanvaardbaar wordt geacht, zij het met enige nuancering. Het bereikbare pensioeninkomen, incl. AOW, is voor de lagere inkomensniveaus vaak meer dan 70% van het eindloon, voor de hogere inkomensniveaus minder dan 70%. Deze degressie kan worden verdedigd door te wijzen op het effect van carrièrepatronen, op de netto-inkomensverhoudingen en op reserveringen voor de oude dag buiten een pensioenregeling om.

De norm dat het bruto pensioen in beginsel 70% van het

eindloon zou moeten bedragen deed reeds opgeld in het begin van deze eeuw. Met name de laatste decennia is het bruto-netto-traject echter sterk veranderd met als gevolg dat het netto resultaat van de 70%-norm is veranderd. Leidde een bruto pensioen van 70% tien jaar geleden nog in veel bedrijfstakken tot een netto pensioen dat 85% bedroeg van het netto eindloon, anno 1980 is dat, onder invloed van factoren die buiten de pensioensfeer liggen, opgelopen tot ca. 90%. Bij een aantal fondsen heeft deze ontwikkeling er mede toe geleid dat voor een deel van de verzekerden het bereikbare netto pensioeninkomen hoger is dan het netto salaris op het moment van pensioneren. Dit geldt dan voor de groep verzekerden met de laagste inkomens. Bij een enkel fonds geldt dat zelfs voor de groep verzekerden met een modaal inkomen. Het is de vraag of men in het verleden voldoende oog heeft gehad voor deze ontwikkeling.

De 70%-norm betekent dat de AOW-uitkering wordt aangevuld tot 70% van het laatst verdiende inkomen. Ten aanzien van ongehuwden rijst dan de vraag: welke AOW-uitkering? Die voor ongehuwden is bruto f. 5.785 lager dan die voor gehuwden. Het blijkt dat bij een groot aantal fondsen het aanvullende pensioen voor ongehuwden gelijk is aan dat voor gehuwden. Een kleiner aantal geeft ongehuwden een hoger aanvullend pensioen dan gehuwden, zodat het verschil van f. 5.785 wordt gladgestreken. Het is moeilijk te zeggen welk van beide systemen de voorkeur verdient. Als men besluit een onderscheid te blijven maken tussen het totale pensioen van een gehuwde en van een ongehuwde, is het beter die f. 5.875 los te laten. Dat bedrag is immers gebaseerd op het veronderstelde verschil in behoeften voor mensen met een minimumuitkering. Voor mensen met een hoger inkomen ligt dat anders. Wil men onderscheid blijven maken, is het dan niet beter voor ongehuwden een speciale norm te introduceren?

De fondsen die ongehuwden een hoger aanvullend pensioen geven dan gehuwden, bieden doorgaans dezelfde faciliteit aan gehuwde vrouwen. Ongetwijfeld geschiedt dat vanuit de overweging dat geen van beide groepen verzekerden aanspraak zal maken op de weduwen- en wezenvoorziening. Mochten er in de toekomst meer weduwnaarspensioenen worden geïntroduceerd — nu nog een zeldzaamheid — dan lijken er niet langer redenen te zijn om met het bereikbare ouderdomspensioen voor gehuwde vrouwen af te wijken van dat voor gehuwde mannen. Dit beginsel zou men echter wel kunnen loslaten in die regelingen waarin de pensioenleeftijd voor vrouwen lager is dan de pensioenleeftijd voor mannen, hetgeen vooral bij kleinere fondsen voorkomt. Het gevolg van een lagere pensioenleeftijd is dat het maximaal bereikbaar aantal dienstjaren, en daarmee ook het bereikbaar ouderdomspensioen, geringer is. Soms wordt dat opgevangen door vrouwen per dienstjaar een hoger pensioenrecht toe te kennen. Gezien de hoge kosten die aan een lagere pensioenleeftijd zijn verbonden, is dit misschien wat overdadig.

Indien beide echtgenoten verzekerd zijn, zorgt de ABP-wet ervoor dat ook het gezamenlijk pensioen 70% (of daaromtrent) is van het gezamenlijk eindloon. Dit wordt bereikt door de AOW-uitkering slechts éénmaal — bij de gehuwde man — in te calculeren. In de particuliere sector komt zo'n speciale constructie voor het geval beide echtgenoten verzekerd zijn, niet voor.

De stellige indruk bestaat dat de laatste jaren veel is gedaan aan aanpassing van de ingegane pensioenen. Blijkens de onderzochte reglementen betrof dit in de meeste gevallen een aanpassing aan de prijsontwikkeling van dat deel van het pensioen dat de AOW-uitkering te boven gaat. Omdat de bruto lonen van de actieven, de AOW-uitkering en de prijzen elk een andere ontwikkeling volgen, blijft in de jaren na ingang van het pensioen over het algemeen weinig over van de bereikte inkomensverhouding op het moment van pensioneren. Deze inkomensverhouding wordt wel gehandhaafd bij toepassing van het, administratief bewerklijker, systeem van het ABP. Dit systeem behelst een aanpassing van het totale pensioeninkomen aan de ontwikkeling van het schaalloon waarvan het pensioen is afgeleid.

P.J. Besseling